

UDK. 801.56:808.62

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12/1986

Eugenija Barić

Zavod za jezik IFF, Zagreb

MOCIJSKI PARNJACI I NJIHOVA UPOTREBA

Članovi mocijskog para suprotstavljeni su po spolu (*otac — majka*). Mocijskom tvorbom nastaju novi mocijski parovi (*pilot — pilotica, vojnik — vojnkinja*). U članku se u vezi s upotrebom ženskog mocijskog parnjaka razgraničavaju dvije upotrebne situacije: opća ili neutralna i pojedinačna ili konkretna, i ističe se značenje kategorije osobnosti.

1. Mocija

1.0. Budući da je mocija i gramatički odnosno lingvistički termin, najprirodnije ju je bilo potražiti u *Rječniku lingvističkih naziva* R. Simeona (Zagreb 1969). Tamo se, pod **movirati**, na nju upućuje, ali je, nažalost, izostala kao natuknica. Umjesto nje naći ćemo:

moviran < movirati (nj. moviert) — razlučen prema rodu; *movirani femininum* (nj. m-es Femininum) — takva je npr. u nj. imenica ž. roda, izvedena od imenice m. roda pomoću nastavka *-in*, npr. Lehrer : Lehrerin, Gatte : Gattin *hr*; u hs. pomoću nastavka *-a*, npr. kuma, susjeda < kum, susjed.

moviranje n (nj. Movierung) — tvorba imenica ž. roda izvođenjem od oblika za m. rod pomoću posebnih nastavaka, npr. nj. *-in*: Arzt-in, Bäuer-in, Genoss-in *jc*; usp. u hs. kum-a, susjed-a (često uz promjenu naglaska, usp. kûm : kúma).

movirati (nj. movieren) — deklinirati neku riječ, osobito pridjev, prema određenom rodu *jc*, — v. mocija.

Tumačenje natuknice pod kojom je uputnica navodi na misao da bi mocija mogla biti ovdje protumačena slično kao u *Rječniku stranih riječi* B. Klaića (Zagreb 1978), gdje pod **mocija** 3 stoji:

gram.: promjena riječi, deklinacija odn. konjugacija.

1.1. Pišući o sustavu u mocijskoj tvorbi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, S. Babić ovako počinje: »Kad se od imenice jednog roda tvori imenica drugoga s razlikom u oznaci spola, to se u hrvatskoj lingvistici naziva *mocijska tvorba*, a u stranoj *nomina mota, parne imenice*.«¹

1.2. **Mocija** bi prema tome bila i promjena roda i promjena spola. Ako se mijenja samo rod, riječ je o **pridjevskoj mocijskoj tvorbi**, gdje imamo li-

¹ Slavica helvetica 16, Bern 1981, str. 33—46.

kove s oznakama roda: *dobar-ø*, *dobr-a*, *dobr-o*, a ako se izriče i spol, riječ je o **imeničkoj mocijskoj tvorbi** odnosno o **moviranju**, prilikom čega se od imenice jednoga spola tvori imenica suprotnoga spola.²

2. Mocijski parnjaci

2.0. Imenice suprotnoga spola u mocijskom su odnosu čineći **mocijski par** Jedna drugoj one su **mocijski parnjak**³.

Mocijski parnjaci mogu biti leksički i tvorbeni.

2.1. Tvorbeni mocijski parnjak može biti u pravoj, direktnoj vezi s imenicom suprotnoga spola (*car* — *carica*, *pletač* — *pletačica*), ali može nastati i neovisno od imenice suprotnoga spola a opet biti u mocijskom odnosu s tom imenicom (*starac* — *starica*).⁴ Prvi su mocijski parnjaci pravi tvorbeni parnjaci (prvi je lik: ovdje muški, tvorbeni osnova svog: ovdje ženskog, parnjaka), a drugi su samo semantički tvorbeni parnjaci (imaju samo zajedničku osnovnu riječ: ovdje pridjev *star*).⁵

2.2. Sufiksi i jednih i drugih parnjaka uvijek služe za oznaku određenog spola i zato i jedne i druge sufikse možemo zvati *mocijskim sufiksima*. Mocijski sufiks je i onaj sufiks koji ne ulazi u mocijski odnos s nekim drugim sufiksom, ali izriče spol, npr. sufiks *-uša* u imenici *namiguša* koja označuje žensku osobu, u kojoj je izrečen ženski spol. Sufiksi koji ne označavaju jedan određeni spol, kao npr. *-lo* u imenici *potucalo* ili *-nica* u imenici *skitnica*, nisu mocijski sufiksi.

Mocijski je sufiks, prema tome, onaj sufiks kojim se tvori imenica određenog spola, bez obzira na to je li tvorena od imenice suprotnoga spola ili neovisno od nje.

2.3. U imeničkoj mocijskoj tvorbi osnovna je riječ najčešće m. r., odnosno označuje pripadnika muškog spola, a njegov parnjak nastao tvorbom ženskog je roda, odnosno označuje pripadnicu ženskog spola, u vezi s čim se onda i javio termin *movirani femininum*⁶.

Takva imenica nije samo u izraznoj vezi s imenicom muškog spola nego i u sadržajnoj. Zbog toga se u njezinu preobliku uključuje imenica muškog spola, npr.: *kraljica* → žena *kralj*, *novinarka* → žena *novinar*. Ako je osnovna riječ tvorbenica kao u tvorbenom uzorku *novinar* — *novinarka*, onda oba člana mocijskog para, oba parnjaka, pripadaju istoj tvorbenoj semantičkoj skupini: ovdje skupini vršitelja radnje.

² R. Bošković u svojim radovima također razlikuje **imeničku mociju** od **pridjevske mocije**. O njegovim pogledima na mocijsku tvorbu bit će govora u posebnom članku.

³ Smatram da je naziv *mocijski parnjak* (množ. *mocijski parnjaci*) prikladniji od naziva *parne imenice*: 1. jer se njime može označiti svaki od članova mocijskog para i 2. jer se može uključiti u terminološko tvorbeno gnijezdo oko osnovnog pojma **mocija**.

⁴ Ti su članovi u mocijskom odnosu jer su suprotstavljeni po spolu, ali im je tvorba neovisna: *star* — *starac*, *star* — *starica*.

⁵ Uzimati da je *starica* motivirana sa *starac*, tj. da je u tvorbenom procesu osnovna riječ *starac* pokraćena, može biti praktično, ali ne odražava bit tvorbenih odnosa i donosi narušavanje stvarnog tvorbenog sustava.

⁶ Koji, podsjetimo se, ima R. Simeon, a upotrebljava ga i B. Čorić u »Mocioni sufiksi u srpsko-hrvatskom jeziku«, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije, knj. 53, Beograd 1982, str. 6.

2.4. Među tvorbenim mocijskim parovima vrlo su česti parovi koji označavaju zvanje ili zanimanje muške odnosno ženske osobe.

2.5. U životinjskom je svijetu oznaka vrste ponekad ženskog a ne muškog roda, npr. *mačka, žaba, patka, guska, kokoš, jarebica, lisica, kukavica, vjeverica...* U nekim je slučajevima moguća tvorba muškog mocijskog parnjaka, npr. *mačka — mačak, patka — patak, guska — gusak, gusan, žaba — žabac⁷, lisica — lisac.*

2.6. Mocijski parnjaci nisu jezična novost. Možemo ih uspostaviti gotovo od najranijih vremena: *gost — gošća* (u liku *gostija* možda već u 13. st.⁸), *kralj — kraljica* (13. st.), *tast — tašta* (13. st.), *svekar — svekrva* (16. st.), *kmet — kmetica* (16. st.), *plemić — plemkinja* (17. st.), *sluga — sluškinja* (18. st.)⁹, *vojvoda — vojvotkinja* (19. st.)¹⁰, *vladar — vladarica* (19. st.)¹⁰.

Ovo uspostavljanje parnjaka temeljeno je na potvrdi za imenicu koja označuje ženski spol. Potvrda za lik koji označuje muški spol može biti starija,¹¹ a u nekim je slučajevima izrazito starija.¹²

2.7. Mocijski su se parnjaci razvili u rodbinskoj terminologiji: *tetkić — tetična, ujčić — ujčićna, stričević — stričevica, bratućed — bratućeda, rođak — rođakinja, nećak — nećakinja, svekar — svekrva, tast — tašta...*, zatim u kategoriji za izricanje stupnjeva međuljudskih odnosa: *drug — drugarica, kolega — kolegica, prijatelj — prijateljica, znanac — znanica...*, a osobito su zastupljeni u skupini etnika: *Jugoslaven — Jugoslavenka, Zagrepčanin — Zagrepčanka...* i njima sličnih tvorbi: *brđanin — brđanka, goranin — goranka...*

2.8. U tvorbi mocijskih parnjaka prevladava tvorba **ženskog parnjaka**, što znači, kako smo već rekli, da je **muški parnjak** osnovni član u tom tvorbenom procesu, pa se uvriježila misao da je mocijska tvorba usmjerena samo od imenice m. r. prema imenici ž. r. Tome u prilog ide i činjenica da tip *tetka—tetak, guska—gusak* nije više proizvođen¹³.

2.9. Posebnu skupinu mocijskih parnjaka čine leksički mocijski parnjaci (tip *otac — majka*).

3. Tvorba ženskog mocijskog parnjaka

3.0. Ženskih likova prema muškim likovima ima u izobilju po našim rječnicima. Analiza njihove strukture pokazuje da su tvoreni brojnim sufiksima: *-ica, -ka,*

⁷ Za razliku od *mačak, patak, gusan* kao svakodnevnih riječi u seoskom dvorištu, pa i drugdje, *žabac* je riječ koju srećemo u pričama (u RMS, nažalost, bez potvrde).

⁸ Stefanit, za čiji se prijevod ne zna točno vrijeme nastanka. Usp. Starine 2, str. 176.

⁹ Među navedenim parovima samo je imenica *sluga* pokrivala oba spola: »U Dubrovniku i u svoj Boci sluga se zove i žensko i muško, napr. moja sluga kaže se i za slugu i za sluškinju« (Broz-Iveković), dok su se po ostalim krajevima jasno razdvojili likovi: *sluga* za muški a *sluškinja* za ženski spol: »Muški se zovu sluge, a ženske sluškinje« (Gradiška i brodska pukovnija). Prema AR.

¹⁰ Stariji su parovi *vojvoda-vojvodinja* i *vladar-vladarka*. Obje imenice ž. r. ima P. R. Vitezović (1700). AR. Ti parovi ujedno pokazuju i da je dijakronijska raspodjela sufiksata drugačija od sinkronijske.

¹¹ Npr. *kmet* 14. st., a *sluga* pol. 15. st. AR.

¹² Tako *vojvoda* 1200. AR.

¹³ Usp. S. Babić, n. dj., str. 35, a zbog razlike u nazivu (*plodan : proizvođen*) »Priručnu gramatiku hrvatskoga književnog jezika« (dio *Tvorba riječi*), Školska knjiga, Zagreb 1979, § 663.

-inja, -kinja, -ača, -a, -lja, -ulja... Svi ti sufiksi nisu jednako plodni. Njihova proizvodnost ovisi i o kategoriji kojoj pripada tvorenica. Tako je u tvorbi apelativa najplodniji sufiks *-ica*, za kojim slijede sufiksi *-ka*, *-inja*, *-kinja*, dok je u tvorbi etnika najplodniji sufiks *-ka*.

O mocijskim je sufiksima posebno pisao B. Ćorić,¹⁴ dok se njihovom raspodjelom na završetke osnova više pozabavio S. Babić.¹⁵

3.2. Danas kada je žena osvojila gotovo sva područja djelatnosti (nalazimo je ne samo u prosvjeti nego i u privredi, znanosti, vojsci, pa i na čelu države), sasvim su razumljiva nastojanja, zapravo potreba, da se njezino zvanje i u tim djelatnostima tvorbeno označi. Tako niču novi ženski parnjaci dosadašnjim muškim likovima zvanja i zanimanja, nastaju novi mocijski parovi, a jezik se obogaćuje novim tvorbenim jedinicama.

3.3. Ženska revija »Svijet«, već i zbog svoje namjene (piše uglavnom o ženama i namijenjena je, prvenstveno, ženama) pravo je mjesto gdje će se povesti i razgovor o novim ženskim zanimanjima, pa onda i o njihovu jezičnom liku. Tako na stranama tog časopisa možemo sresti likove *pilotica* i *pilotkinja*, *oficirka*, *pitomica*, *desetarica*, *policajka*, *vojnikinja* uz mnoge druge:

*Uvriježeni pak naziv pilot, a ne pilotkinja, pilotica ili neki drugi dokaz je da se tim poslom bave muškarci. No, je li baš uvijek tako?*¹⁶

*Fred nama su bile pitomice-desetarice, od 8. ožujka vojnikinje, a za mjesec dana... oficirke.*¹⁷

*Obje su djevojke, zasad, komandirke odjeljenja...*¹⁸

3.4. Uz pojavu tih imenica vezana je i pojava novih mocijskih parova: *pilot* — *pilotica*, *pitomac* — *pitomica*, *desetar* — *desetarica*, *vojniki* — *vojnikinja*, *oficir* — *oficirka*, *komandir* — *komandirka*.

4. Ograničenja u tvorbi mocijskih parnjaka

4.0. Neke imenice nemaju svog mocijskog parnjaka. Mocijski se parnjak nije ostvario iz različitih razloga, npr. iz bioloških (takve su imenice *rodilja*, *dojilja*), ali i iz drugih, npr. povijesno-tradicijskih razloga (takve su npr. imenice *dadilja*, *dvorkinja*, *primalja*).

Mocijski parnjak nema ni imenica *čak*¹⁹, a u svakodnevnoj upotrebi ni imenica *beba*²⁰.

¹⁴ N. dj. (v. bilj. 6).

¹⁵ N. dj. (v. bilj. 1).

¹⁶ *Bez straha od letenja*, »Svijet«, 20. 1. 1984, str. 28.

¹⁷ *Drugarice komandirko...*, »Svijet«, 30. 3. 1984, str. 28—29.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Kao u češkom i slovačkom jeziku u kojima ta imenica (*žiak*) ima svoj mocijski parnjak *žiačka*. U hrvatskom i srpskom jeziku, uporedo s imenicom *čak*, razvila se druga imenica: *učenik*, koja može imati ženski mocijski parnjak *učenica*.

²⁰ *Beban* u potvrdama *Vas dvoje pazite na onoga našega bebana, koji ne treba da bude ni svemoguća načelnik, ni moje vrste opozicionalac* (M. Krleža) i *Djevojke i momci zovu ga »beban« jer je glavat i debeo, pa kraj svih devetnaest godina još uvijek nedotupavan* (J. Kozarac) ima značenje 'muška beba' ali ironično, V. RMH.

4.1. Moglo bi se činiti da tim imenicama treba pridružiti i imenice *pralja*, *prelja*, *švelja* i *tkalja*, ali nije apsolutno tako jer postoje njihovi muški parnjaci: *pralac* (rječničke potvrde), *prelac* (profesijsko prezime iz 17. st.; inače rječničke potvrde), *švelac* (kajk. *švelec*, profesijsko prezime iz 17. st.; inače rječničke potvrde) i *tkalac* (Marulić),²¹ samo što među njima nema pravog tvorbenog mocijskog odnosa: niti je *tkalac* postalo od *tkalja*, niti je *tkalja* postalo od *tkalac* itd., ali postoji semantički odnos i, prema tome, što smo već i rekli, i mocijski odnos. Te su imenice, neovisno jedna o drugoj, motivirane istim glagolom: *tkati* — *tkalja*, *tkati* — *tkalac*; *prati* — *pralja*, *prati* — *pralac* itd. i pripadaju istoj semantičkoj skupini: skupini vršitelja radnje. One su, dakle, semantički mocijski parnjaci.

4.2. Mocijskih parnjaka nemaju ni imenice na *-ič* (*vodič*, *gonič*, *branič*, *ribič*). Umjesto nekih od njih mogu se upotrijebiti imenice na *-lac* ili *-telj*, npr. *vodilac* i *voditelj*, *gonilac* i *gonitelj*, *branilac* i *branjatelj*, od kojih se onda mogu tvoriti ženski mocijski parnjaci: *vodilica* i *voditeljica*, *gonilica* i *goniteljica*, —, *branjateljica*.

4.3. Takva je i većina imenica na *-ac* koje označuju vršitelja radnje (*pisac*, *kupac*, *tvorac*, *borac*, *kosac*, *znalac*, *pojac*, *pilac*, *pletac*, *svirac*, *gnjurac*).

4.3.1. Nekoliko imenica na *-ac* ipak je ostvarilo tvorbu mocijskog parnjaka, npr. *sudac* — *sutkinja*,²² *lovac* — *lovica*,²³ *lovkinja*.²⁴

4.4. Negdje se nisu mogli realizirati mocijski parnjaci jer su njihovi potencijalni likovi već imali drugo značenje, npr. *poslanica* (m. *poslanik*) ima značenje 'vrsta pjesme', a *slušalica* (m. *slušalac*) ima značenje 'dio naprave za slušanje' ili pl. *slušalice* 'naprava za slušanje'.

Za razliku od nekih drugih ograničenja ovdje je izlaz nađen: a) u drugoj osnovi, pa umjesto *poslanica* imamo *zastupnica* i, prema tome, mocijski par *zastupnik* — *zastupnica*²⁵, b) u drugom tvorbenom mocijskom odnosu, ovdje u odnosu sufiksa *-ica* sa sufiksom *-telj*: *slušatelj* — *slušateljica*.

5. Upotreba mocijskih parnjaka

5.0. S parovima imenica za oznaku suprotnih spolova srećemo se vrlo rano, zapravo već u roditeljskoj kući. Počinjemo sa *mama* i *tata*, *baka* i *djed*, nastavljamo s *tetka* i *tetak*, *strina* i *stric*, *ujna* i *ujak*... Kasnije to proširujemo na *drug* i *drugarica*, *kolega* i *kolegica*, *prijatelj* i *prijateljica*, u školi na *učenik* i *učenica*, *učitelj* i *učiteljica*, zatim na *nastavnik* i *nastavnica* odnosno *profesor* i *profesorica*, na studiju na *student* i *studentica*, odakle takvu praksu odnosimo i na radno mjesto, gdje neki od nas nailaze na prva kolebanja.

²¹ Sve prema AR. Suvremene potvrde imaju *prelac* i *tkalac*. V. RMS.

²² Nije zabilježena u RMS, ali za nju znaju, iako je ne upotrebljavaju, i u pravosuđu. Usp. »Vjesnik«, 13, 15. i 19. studenoga 1984, str. 5.

²³ RMS: 1. a. ona koja dobro, vešto lovi (mačka i dr.). b. ženska osoba lovac; isp. lovinja. Potvrda T. Maretić i figurativno M. Božić.

²⁴ RMS: ženska osoba lovac. Potvrda J. E. Tomić.

²⁵ Što je ujedno i bolje jer bolje odražava ulogu onoga koji je u toj funkciji. Usp. RMS: **poslanik** 1. predstavnik izabran od naroda da u zakonodavnom telu *zastupa* interese naroda i zemlje. 2. onaj koji u drugoj državi predstavlja i *zastupa* svoju zemlju, odnosno **zastupnik** 1. onaj koji *zastupa* nečije interese, predstavnik, poslanik (u skupštini ili gde drugde). (U svim tumačenjima *zastupa* potcrtala E. B.)

Ta kolebanja mogu biti uzrokovana: a) ustaljenim muškim likom zanimanja, kao što su npr. *pilot, oficir, vojnik*, b) nedovoljnim znanjem o tome kako načiniti ženski lik prema postojećem muškom liku, odnosno postojanjem više sufikasa za tvorbu ženskog lika.

Takav se problem javio npr. pri potrebi da se načini ženska imenica prema muškoj imenici sa završnim -g tipa *pedagog, psiholog*, pri čemu je trebalo odlučiti: da li *pedagog + inja, psiholog + inja* ili *pedagog + ica, psiholog + ica*. Učenici su, kako se čuje iz njihovih međusobnih razgovora, sami odabrali likove sa sufiksom -ica: govore *naša pedagogica, naša psihologica*.

5.1. Međutim, do dana današnjega, unatoč gramatici i unatoč praksi još uvijek se javljaju poneka odstupanja od upotrebe ženskog mocijskog parnjaka. Tako u pravnoj praksi postoji otpor prema *sutkinja* (m. *sudac*) i *zamjenica javnog tužioca* (m. *zamjenik javnog tužioca*) kao ženskom mocijskom parnjaku za oznaku vršenja javne funkcije.²⁶

5.2. Među najstarije profesijske parnjake išao bi par *učitelj — učiteljica*, čiji su se članovi redovno ravnopravno upotrebljavali i posve normalno funkcionirali s obzirom na spol koji označuju.

Međutim, s pojavom novih profesijskih parova, čak i kod parova *nastavnik — nastavnica, profesor — profesorica* počela su upotrebnja kolebanja. Kolebanjem su osobito bili zahvaćeni mocijski parovi *direktor — direktorica, doktor — doktorica, predsjednik — predsjednica*.²⁷

5.3. Analizom upotrebe raznih mocijskih parova nameće se razlikovanje područja s ravnopravnom upotrebom ženskog i muškog mocijskog parnjaka i područja s odstupanjem od upotrebe ženskog mocijskog parnjaka.

5.3.1. U područja s ravnopravnom upotrebom oba mocijska parnjaka ulaze npr.: ugoditeljstvo s *konobarima i konobaricama, kuharima i kuharicama*²⁸, *sobarima i sobaricama*, tvornice s *radnicima i radnicama*, ustanove sa *službenicima i službenicama* (ranije *činovnici i činovnice*), škole, gdje se uz *učitelji i učiteljice* ustalilo *nastavnici i nastavnice, profesori i profesorice*, glazbena djelatnost na području koje imamo *pjevače i pjevačice, pijaniste i pijanistice, flautiste i flautistice*..., zatim novinarstvo s *novinarima i novinarkama*, kazalište i film s *glumcima i glumicama*²⁹, radio i televizija sa *spikerima i spikericama*,³⁰ gradski promet s *vozačima i vozačicama, kondukterima i kondukterkama*, sport sa *sportašima i sportašicama* odnosno *rukometašima i rukometašicama, stolnotenisačima i stolnotenisačicama, skijašima i skijašicama*...; štoviše, uz imenicu *momčad* za mušku ekipu postoji i imenica *djevojčad* za žensku ekipu.

²⁶ »Vjesnik«, v. bilj. 22.

²⁷ Usp. i Z. Vince, Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesorica, Jezik III, str. 113—188.

²⁸ Što je našlo svoje mjesto čak i u oglasu u kojem komisija za radne odnose »oglašava slobodnim poslovima i radne zadatke kuhara — kuharice«, iako se malo dalje, među uvjetima, navodi KV kuhar, »Večernji list«, 3. travnja 1985, str. 19.

²⁹ Ako pažljivije pogledate plakate Kazališta »Komedijska«, vidjet ćete kako se uzorno poštuje spol odnosno mocijska tvorba.

³⁰ Najvjerojatnije je taj ustaljen odnos na Radio-televiziji Zagreb razlog posebnom naglašavanju muško-ženskog sastava kudova odnosno izvodača, što se često čuje u vrijeme Zagrebačke smotre folklor, osobito kada je voditelj poznati zagrebački spiker Ljubo Jelčić (program izvode *članovi i članice*...).

5.3.2. I u pravnoj terminologiji, uz već spomenuta novija odstupanja, imamo stare mocijske parove: *tuženi* i *tužena* s jedne strane odnosno *tužitelj* i *tužiteljica* s druge strane.

5.4. U područja na kojima se odstupa od upotrebe ženskog lika profesijske imenice ulaze: diplome o zvanju stečenom školovanjem,³¹ nazivi škola (npr. *Škola za odgajatelje*, pa i onda kad su takvu školu uglavnom završavale žene, dakle *odgajateljice*,³² filmski i TV natpisi («špice»), na kojima se ipak sretnu *asistentica* odnosno *sekretarica režije*, pa i *urednica*. Ovome možemo pridružiti i stalne izdavačke rubrike u novinama, knjigama i časopisima.

5.5. Sve to zapravo je i bilo poticaj da se nešto više kaže ne samo o upotrebi mocijskih parnjaka nego i o mogućnosti normiranja upotrebe ženskog mocijskog parnjaka, pri čemu u obzir treba uzeti stvarnu potrebu za ženskim likom.

Ovdje su u raskoraku, međutim, dvije situacije: **opća ili neutralna upotrebna situacija i pojedinačna ili konkretna upotrebna situacija.**

5.6. Općom upotrebnom situacijom možemo nazvati situaciju u kojoj spol nije zadan, niti ga je potrebno zadavati, a konkretnom upotrebnom situacijom možemo nazvati situaciju u kojoj je spol zadan pa njegovo neizricanje (u liku mocijskog parnjaka) narušava gramatički sklad skupa kojem pripada.

5.6.1. Opća se situacija javlja npr. u natjecajima, na tiskanim obrascima, u samoupravnim aktima. Ne može se, naravno, unaprijed, osim u strogo izuzetnim slučajevima, raspisati poslove i zadatke liječnice, pijanistice, profesorice i tako ograničiti prijave na pripadnike ženskog spola. Muški lik zvanja koji se uzima u takvim slučajevima neutraliziran je s obzirom na spol; on je ovdje samo ime za zvanje.

Opću, neutralnu situaciju imamo i na vratima na kojima piše npr. *direktor*, *tajnik*, *referent*... Slično je i kod vršitelja raznih poslova u izdavačkoj djelatnosti kao što su *urednik*, *tehnički urednik*, *lektor*, *korektor*... Riječ je zapravo o stalnim nazivima a ime koje uz njih stoji tamo trenutno, odnosno jedno određeno vrijeme, pa su muški likovi zvanja tu samo naziv za funkciju odnosno za vršitelja određenih poslova.

Opću situaciju imamo i u emisijama tipa *Gost urednik*, a i kad se razni voditelji obraćaju publici s *Poštovani gledaoci* ili *Poštovani slušaoci* jer je to upućeno pripadnicima obaju spolova. Iako množinski lik muške imenice za oznaku osobe upućuje na opću situaciju, ovdje je to nevažno. (Usp. *Dragi čitaoc*e u knjigama koje nije upućeno samo čitaocu muškog spola nego čitaocu općenito, bez obzira na to kojeg on spola bio.)

5.6.2. Primjere s neutraliziranim spolom u množinskom liku osobnih muških imenica možemo zamijetiti u raznim natpisima, npr. *Sjedalo za invalide*, *Dm za umirovljenike*, *Vojnici*, *daci*, *studenti imaju popust*..., a i sami se često tako izražavamo, npr. *Imali smo goste*, *Došli su svi profesori*, *Ispratili smo kolege*... Također saživamo skupove *lingvista*, *medicinara*, *inženjera*, *pravnika*..., i uvijek je profesijska imenica u m. r. Tako je i u nazivima raznih društava: *Društvo plastičara i gumaraca*, *Društvo mladih biologa*, *Društvo aviomodelara*...

³¹ Dovoljno je da svaka žena pogleda svoju diplomu. Najvjerojatnije je otuda muški lik zanimanja prodirao i u svakodnevni život.

³² Ni jedne od tih imenica nema u RMS.

5.6.3. Također govorimo da idemo *liječniku, kardiologu, zubaru*, iako nas iza vrata često dočekuje žena, a ponekad i znamo da će tamo biti žena. Kad tako govorimo, nas zanima samo posao koji stoji iza naziva zanimanja, a ne i spol osobe koja taj posao obavlja. Tako je i na sastancima kad se biraju članovi upravnog odbora: bira se *predsjednik, zamjenik predsjednika, tajnik i blagajnik* i predlažu 1. *kandidat*, 2. *kandidat* itd.

U neutralnoj situaciji osobna imenica m. r. zastupa, znači, oba spola. Ona je neutralizirana s obzirom na spol.³³

5.7. Međutim, čim situacija prestane biti neutralna, čim se muški rod, a time i muški spol, konkretizira, dobivamo konkretnu situaciju. Takva se situacija javlja čim se uz osobnu imenicu m. r. stavi muško ime ili pridjev u m. r.

5.7.1. Situacija se konkretizira i kada se uz osobnu imenicu m. r. stavi žensko ime, što je potrebno onda i tvorbeno označiti. I to ne samo u ime nekih ženskih prava nego i u ime jezika i njegovih tvorbenih mogućnosti.

Poštujući odnosno ostvarujući te mogućnosti, mi se ne samo preciznije izražavamo nego i bogatimo jezik novim jedinicama. Pružati tome otpor znači odupirati se jeziku samom.

U prilog tome ide i kategorija osobnosti.

6. Kategorija osobnosti

6.0. Sve dok se muški lik imenice upotrebljava za oznaku ženske osobe izvan teksta, problem nije tako uočljiv. Ali čim se takav postupak javi u tekstu, opaža se narušavanje u sustavu izražavanja. Poseban je problem apozicija.

6.1. Poznato je da se apozicija ne mora slagati sa svojom imenicom u rodu, npr. *rijeka* (ž. r.) *Bosut* (m. r.), *grad* (m. r.) *Koprivnica* (ž. r.), *jezero* (sr. r.) *Palić* (m. r.), i sve je u redu, ali kad bismo naišli npr. na sintagmu *predsjednik Indira Gandhi*, osjetili bismo, najblaže rečeno, nesklad. Nesklad bi bio još uočljiviji kada bi uz tu sintagmu bio uvršten predikat s likom ženskog roda, npr. *rekla je*, pa bi se dobila rečenica *Predsjednik Indira Gandhi rekla je...*, u kojoj se predikat slaže s rodom subjekta unatoč apozicije u m. r.

6.2. Ponašanje vlastitog imena predmeta, dakle neživog bića, i vlastitog imena osobe, dakle živog bića, kao subjekta nije jednako s obzirom na sročnost s predikatom kad se uz njega nađe apozicija.

U rečenicama s vlastitim imenom osobe kao subjektom nositelj je sročnosti, kako smo vidjeli, subjekt. Potpuno je drugačije kad se uz vlastito ime predmeta kao subjekta nađe apozicija. Pogledajmo to na rečenicama *Bosut je lijep* i *Rijeka Bosut je lijepa*. U prvoj se rečenici predikat (*je lijep*) slaže u rodu sa subjektom (*Bosut*), a u drugoj rečenici nositelj sročnosti postaje apozicija koja je ž. r.: **Rijeka Bosut je lijepa**. Što se može otuda zaključiti?

Upravo to da je u imenici za oznaku osobe kao subjekta sadržana kategorija osobnosti, čiju realizaciju u predikatu ne ometa apozicija suprotnog roda. Aktiviranje te kategorije izaziva i uočeni nesklad. Da bismo taj nesklad uklonili, moramo

³³ Neutralizacija spola u imenici m. r. očituje se i u pridjevskoj tvorbi. Tako pridjev *udovački* zastupa i imenicu *udovica* i imenicu *udovac*, što se vidi i iz RMS, u kojem pod **udovački** stoji *koji se odnosi na udovice i udove*. Usp. S. Babić, *Problemi s nazivima za mirovine*, Jezik 31, str. 90.

djelovanje kategorije osobnosti protegnuti i na apoziciju. Moramo, zapravo, rečenicu *Predsjednik Indira Gandhi rekla je...* preoblikovati u rečenicu *Predsjednica Indira Gandhi rekla je...* Takve su preoblake u hrvatskom književnom jeziku uobičajene.

6.3. Koliko sročnost u rodu apozicije i njezine imenice može biti važna najbolje se vidi u sintagmama gdje je apozicija jedini pokazatelj roda vlastitog imena. Takvu situaciju imamo npr. uz strana osobna imena bez gramatičke oznake za kategoriju roda, kao što je *Sirimavo Bandaranaike*. Uz takva osobna imena rodovska oznaka apozicije preuzima ulogu morfemskog izricanja roda vlastitog imena.³⁴

6.4. Može se činiti da i u rubriku zanimanja u raznim upitnicima možemo unijeti muški lik zanimanja iako upitnik ispunjava ženska osoba. Međutim, ako podatak kao *radnica* odnosno *službenica* ili *učenica* odnosno *studentica* normalno ulaze u takve upitnike, zašto ne bi i *liječnica*, *ekonomistica*, *inženjerka* i dr. Naprosto, i taj odgovor treba shvatiti kao apoziciju, i to apoziciju onom jezičnom podatku koji se navodi u rubrici *ime*.

6.5. Praksa srpskohrvatskog jezika i dalje, unatoč davnim glasovima u prilog ženskim likovima ženskih zanimanja³⁵, odstupa znatno više od prakse hrvatskog književnog jezika. Da je to tako govori i noviji rad s toga područja, već spomenuti »Mocioni sufiksi«, u kojem se, unatoč utvrđenom bogatstvu mocijskih sufikasa za oznaku ženskog spola i unatoč brojnim rječničkim (književnim i dijalektalnim) potvrdama, ostaje na stanovištu da je muški član profesijskih parova uvijek dovoljan za oznaku oba spola.

I ovdje ta dva oblika hrvatskog ili srpskog dijasistema (hrvatski i srpskohrvatski književni jezik) pokazuju samostalan i ujedno različit put razvoja.

7. Imenice koje označuju zvanje ili zanimanje ženske osobe još nisu terminologizirane. To ne znači da ih jednog dana nećemo uvrstiti i u popis zvanja i zanimanja.

³⁴ U vezi s tim trebalo bi proanalizirati kategoriju živih bića uopće, pa promotriti i obrnut smjer: utjecaj roda višeg rodnog pojma na rod imena živih bića. Na to potiče i podijeljeno mišljenje kolega lingvisti o rodu novostvorenog i popularnog imena maskote Zagrebačke univerzijade. Jedni, naime, misle da je ime *Zagi* m. r. (deklinirat ćemo ga *Zagi*, *G Zagija* kao *Rudi*, *G Rudija*), a drugi da je ž. r. (deklinirat ćemo ga *Zagi*, *G Zagi*, kao *Meri*, *G Meri*). Kod ovih drugih prevladao je rod apozicije *vjeverica*, koja se uz ime *Zagi* podrazumijeva.

³⁵ Usp. M. Janjanin, *Gospoda profesor*, Naš jezik II, Beograd 1934, str. 202—204.

РЕЗЮМЕ

ПАРНЫЕ ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ И ИХ УПОТРЕБЛЕНИЕ

При парном словообразовании от имени существительного, обозначающего один пол, образуется имя существительное, обозначающее противоположный пол (*novinar — novinarica, tetka — tetak*). Таким образом возникает пара, в которой один член противопоставляется другому.

Парные имена существительные представляют очень старую категорию. Это могут быть лексические пары (*otac — majka*), семантические (*starac — starica*) и настоящие словообразовательные пары (*pletač — pletačica*). При образовании парных имен существительных чаще всего образуется женский член пары.

В языковой практике употребление женского члена пары иногда отсутствует. В связи с этим автор разграничивает две ситуации употребления парных существительных: общую или нейтральную и отдельную или конкретную. Это могло бы послужить критерием для нормирования употребления женского члена пары. В пользу такого употребления говорит и категория собственности.

Имена существительные, обозначающие профессию или звание женского лица, пока еще не терминологизированы. Это, однако, не значит, что они не будут скоро включены в список профессий и званий.